

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. У даній статті розглядаються проблемні аспекти забезпечення прав неповнолітніх на стадії досудового розслідування. Досліджено процедуру здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх, що регулюється Кримінальним процесуальним кодексом України. Зазначено європейське розуміння прав неповнолітніх, що міститься у міжнародно-правових договорах. Проведено порівняння статистичних даних щодо рівня злочинності серед осіб, що не досягли 18 років за різні роки. Наведено основні особливості, що мають враховуватися уповноваженими органами при здійсненні досудового розслідування щодо неповнолітніх. Запропоновано механізм забезпечення теоретичних положень Кримінального процесуального кодексу щодо охорони прав неповнолітніх підозрюваних на практиці. Надано пропозиції щодо внесення змін до деяких статей задля забезпечення прав і свобод неповнолітніх учасників досудового розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, неповнолітні, права неповнолітніх, права підозрюваного.

Sashchenko Mariia

Yaroslav Mudryi National Law University

PECULIAR PROPERTIES OF PRE-TRIAL INVESTIGATION RELATED TO MINORS

Summary. The areas of concern about minor's protection rights on the stage of pre-trial investigation have been considered in this article. There has been examined the execution procedure of pre-trial investigation with regard to minors which regulates by the Criminal Procedure Code of Ukraine. The special attention is drowned to European understanding about rights of minors which stems from international treaties, in particular in Beijing rules on juvenile justice which points out to non-biased application both United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice and Convention on the Rights of The Child. The scientific publications of researchers concerning problematic issues about execution procedure of pre-trial investigation with regard to minors have been analyzed. The commensuration of crime statistics among minors aged to 18 are conducted. It has been indagated a tendency to increasing of crime rates between minors. The crucial features which should be taken into account during pre-trial investigation of minors by authorized bodies are: precise abidance by law at the time of execution of any measures as for minors; make allowance for psychological profile of personality; examination of psychoemotional development and possibility to apply of special techniques concerning every person which doesn't reach a minority individually. The mechanism of providing of theoretical provisions about rights protection of suspected minors in the Criminal Procedure Code of Ukraine has been proposed. It has been emphasized on advantages and disadvantages of valid criminal procedure legislation. Proposals on amendments to some articles have been submitted to ensure the rights and freedoms of minors in pre-trial investigation. It is proposed to improve articles on participation of legal representative, educationalist, psychologist and doctor in investigative actions; regarding submission for identification; interviewing and others.

Keywords: pre-trial investigation, minor, rights of minors, right of the suspect.

Постановка проблеми. Кримінальний процес в Україні є налагодженою системою, що має кримінально процесуальну форму. Та з будь-якого правила бувають винятки. Саме таким винятком є правова регламентація та особливості дотримання прав і обов'язків неповнолітніх під час здійснення досудового розслідування щодо них, адже неповнолітні в силу свого психо-емоційного розвитку не можуть повною мірою захищати себе та відстоювати свої права. Актуальність даної проблематики обумовлюється, по-перше, наявністю великої кількості правопорушень, що вчинюються особами, що не досягли 18-ти річного віку, по-друге, необхідністю приділення особливої уваги до питань не лише покарання злочинців, але й запобігання скоєння злочинів неповнолітніми, в тому числі, їхнього подальшого перевиховання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблемних питань, що виникають при здійсненні досудового розслідування щодо неповнолітніх у своїх наукових працях займалися такі вчені як М.О. Карпенко, Д.П. Письменний, В.В. Романюк, А.Є. Голубов

та інші. Проте існують важливі питання з цієї тематики, що лишилися не освітленими в межах названих робіт.

Метою даної статті є дослідження процедури здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх, що регулюється Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) та розроблення дієвого механізму впровадження проблемних теоретичних аспектів на практиці.

Виклад основного матеріалу. За даними судової статистики, наданими Державною судовою адміністрацією України (ДСА), протягом 2016 року на розгляді суддів суду першої інстанції перебувало 6 041 кримінальне провадження щодо 7 438 неповнолітніх. У 2017 році кількість кримінальних проваджень щодо неповнолітніх збільшилась, у судах першої інстанції розглядалося 6 408 кримінальних проваджень щодо 7 976 неповнолітніх осіб. Важливим є те, що поряд з кримінальними проступками неповнолітніми вчиняються тяжкі та особливо тяжкі злочини, зокрема у 2017 році:

- за умисне вбивство було засуджено 14 неповнолітніх;

- за умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень було притягнуто до відповідальності 29 неповнолітніх;
- за згвалтування неповнолітнім призначено покарання у виді позбавлення волі на певний строк у 3 випадках;
- за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів було засуджено 94 неповнолітніх;
- за злочини проти власності зазнали відповідальності 2 453 неповнолітніх [1].

На жаль, ця невтішна статистика продовжується і у випадках вчинення інших злочинів.

З одного боку – посягаючи на життя чи здоров'я людей, власність або інші сфери нашого життя, що охороняються законом, до неповнолітніх мають застосовуватися усі необхідні заходи як досудового провадження так і подальші на рівні з іншими підозрюваними, але з іншого – особи, що не досягли 18-річного віку є найбільш вразливою категорією суспільства та потребують особливого ставлення до себе, навіть у разі порушення ними вимог закону. Саме ця ідея вміщена і в європейському праворозумінні, зокрема так звані «Пекінські правила», зазначають про неупереджене застосування Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх; [2] Конвенція про права дитини, що пройшла процедуру ратифікації в Україні у статті 37 наголошує, що жодна дитина не може бути позбавлена волі незаконним або свавільним чином. Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються згідно з законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу [3].

Таким чином, така неоднозначна дуалістична ситуація вимагає звернення ще більшої уваги до питання здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх.

Перші питання до процедури досудового розслідування щодо неповнолітніх виникають з самого початку цієї стадії. Так, у ст. 214 КПК зазначається, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. При цьому КПК не відображає жодного законодавчого закріплення обов'язку слідчого, прокурора перевіряти інформацію щодо індивідуальних (вікових) особливостей особи чи то свідка, чи то підозрюваного, проте цей аспект є важливим для дотримання правомірності дій уповноважених осіб [4].

Наприклад, відповідно до ст. 276 КПК особі, затриманій на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення повідомляється про підозру та роз'яснюються його права, але законодавцем не враховано особливостей здійснення цієї процесуальної дії щодо неповнолітніх підозрюваних [5]. На нашу думку, відображення цих особли-

востей має відбуватися ще на стадії внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (якщо є хоч якісь підстави припускати, що особа причетна до злочину є такою, що не досягла 18-річного віку). Слідчий, прокурор після внесення такого роду відомостей буде усвідомлювати необхідність урахування нестабільного емоційного стану неповнолітнього, як з правової так і психологічної точки зору, що допоможе забезпечити права і інтереси особи.

Натомість при проведенні деяких заходів досудового розслідування разом з неповнолітнім можуть залучатися законні представники, які можуть виступати і як підтримка для дитини у незвичній обстановці, і як гаранті правомірності дій з боку владних органів та їх посадових осіб; педагоги, які своєю присутністю можуть допомагати неповнолітньому зорієнтуватися в питаннях, що ставляться слідчими; психологи, якщо особа потребує кваліфікованої допомоги та лікарі, у разі якщо дитина має певні хвороби або вади. Залучення третіх осіб до досудового розслідування здійснюється з метою сприяння слідству та зібранню найбільш правдивої інформації щодо злочину, що було вчинено.

Ми пропонуємо законодавче закріплення можливості залучення батьків або законних представників, педагогів та лікарів до усіх процесуальних дій, що проводяться по відношенню до неповнолітнього, у певних випадках. Дозвіл на приєднання третьої особи має видаватися слідчим суддею, який окрім цього матиме повноваження на визначення того чи є якийсь певне конкретне провадження таким, що потребує участі сторонньої особи. Так, наприклад, слідчий суддя оцінює психоемоційний стан особи, що не досягла 18 років може призначити додаткове обстеження у лікарняному закладі, на основі якого він зможе прийняти рішення про необхідність залучення лікаря або про відсутність такої необхідності.

Серед особливостей здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх можна виділити скорочення часу на здійснення певної слідчої дії. Так, наприклад, стаття 226 КПК передбачає особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. Якщо за загальним правилом допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому понад вісім годин на день (ч. 2 ст. 224 КПК), то у випадках з особами, що не досягли 18-річного віку така тривалість скорочується до однієї години безперервно та двох годин на день загалом. Таке обмеження часу, на нашу думку, є обґрунтованим враховуючи психічні та фізіологічні особливості дитини.

Задля створення найбільш сприятливих умов для неповнолітнього певні слідчі дії можуть вчинятися дистанційно. Наприклад, стаття 232 КПК передбачає можливість проведення допиту неповнолітнього у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення.

Серед слідчих дій, що здійснюються в межах досудового розслідування існує низка тих, що на нашу думку є неприпустимими по відношенню до неповнолітніх. Наприклад, ст. 230 КПК передбачає пред'явлення трупа для впізнання. Ця дія здійснюється в межах певної передбаченої КПК процедури, а саме перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо

з'ясує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол.

Оскільки дана слідча (розшукова) дія пов'язана з пред'явленням особі мертвого тіла людини, а у більшості випадків – близьких, родичів та друзів, побачене може похитнути ще не до кінця сформовану психіку неповнолітнього. Вважаємо за необхідне законодавчо закріпити неможливість пред'явлення трупа для впізнання особи, що не досягла 18-річного віку. Дана поправка до статті 230 КПК може слугувати гарантією права на гармонійний розвиток кожної дитини.

Однією з гарантій, передбаченою КПК, є можливість виділення матеріалів досудового розслідування щодо неповнолітнього. Згідно зі ст. 217 КПК У разі необхідності матеріали досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних право-

порушень або дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень. Відтак якщо у вчиненні кримінального правопорушення підозрюється особа, що не досягла 18 років, матеріали щодо нього можуть бути виділені в окреме провадження [6].

Висновки та пропозиції. Отже, на нашу думку, законодавчі норми, що регулюють питання здійснення досудового розслідування по відношенню до неповнолітніх містять багато особливостей, що покликанні захищати права та свободи таких підозрюваних. Проте, деякі важливі аспекти так і не знайшли свого законодавчого закріплення та як показує статистика, при реалізації вже існуючих норм на практиці виникають розбіжності між встановленим законом порядком проведення досудового розслідування та реальною картиною.

Важливим кроком до подальшого врегулювання проблематичних аспектів є внесення змін на законодавчому рівні, зокрема, шляхом прийняття поправок до КПК України.

Список літератури:

1. Слущка Т. Злочини неповнолітніх: про що говорить статистика? *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/117843-zlochiny-nepovnolitnikh-pro-scho-govorit-statistika> (дата звернення: 16.04.2019).
2. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 10.04.2019).
3. Кудрявцева О.М. Конвенція ООН про права дитини 1989 року: сутність, зміст, перспективи розвитку правозахисного потенціалу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 3. С. 42-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2015_3_16 (дата звернення: 16.04.2019).
4. Аленін Ю.П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування. *Наукові праці НУ «ОЮА»*. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6737/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BD.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 16.04.2019).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI, в ред. від 12.04.2018 р. Законодавство України: офіц. веб-портал Верхов. Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran812#n812> (дата звернення: 13.04.2019).
6. Романюк В.В. Завдання стадії порушення кримінальної справи по злочинам, які вчинено неповнолітніми. Сучасні напрямки профілактики та актуальні проблеми розслідування злочинів, що вчиняються неповнолітніми: матеріали наук.-практ. семінару. Харків: ХНУВС, 2009. С. 79–83.
7. Карпенко М.О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх: монографія. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків: ФІНН, 2009. 240 с.

References:

1. Slutska T. (2018). Zlochyny Nepovnolitnikh Pro Shcho Hovoryt Statystyka [Crimes of minors: what does statistics say?]. *Sudovo-iurydychna hazeta [Judicial and Legal Newspaper]* (electronic journal). Available at: (<https://sud.ua/ru/news/blog/117843-zlochiny-nepovnolitnikh-pro-scho-govorit-statistika>) (accessed 16.04.2019).
2. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice («The Beijing Rules»): adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (accessed 10.04.2019).
3. Kudriavtseva O.M. (2015). Konventsiiia OON Pro Prava Dytyny 1989 Roku Sutnist Zmist Perspektyvy Rozvytku Pravozakhysnoho Potentsialu [The United Nations Convention of the Rights of the Child 1989: the essence, content, prospects of the development of human rights protection]. *Biuletyn Ministerstva Yustytsii Ukrainy [Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine]*, no. 3, pp. 42–50. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2015_3_16 (accessed 16.04.2019).
4. Alenin Yu.P. Shliakhy Vdoskonalennia Pochatku Dosudovoho Rozsliduvannia [Ways of perfection of the beginning of pre-trial investigation]. *Naukovi Pratsi NU «OYuA» [Scientific works of OU «OAU»]*. Available at: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6737/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BD.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (accessed 16.04.2019).
5. The Criminal Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI, ed. ed. from 12.04.2018. Legislation of Ukraine: official. Web portal Verkhovna Council of Ukraine. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran812#n812> (accessed 13.04.2019).
6. Romanyuk V.V. (2009). Zavdannia Stadii Porushennia Kryminalnoi Spravy Po Zlochynam Yaki Vchyneno Nepovnolitnimy [Tasks of the stage of prosecution of crimes committed by juveniles]. *Suchasni Napriamky Profilyaktyky Ta Aktualni Problemy Rozsliduvannia Zlochyniv Shcho Vchynayutsya Nepovnolitnimy: materialy nauk.-prakt. Seminaru [Modern directions of prevention and actual problems of investigation of crimes committed by minors: materials of sciences]*. Kharkiv: KhNUVS, pp. 79–83.
7. Karpenko M.O. (2009). Osoblyvosti Provdzhennia V Spravakh Pro Zlochyny Nepovnolitnikh [Features of proceedings in cases of crime and uncertainty]. Kharkiv: FINN, 240 p.